

EUGEN URICARU. SUPUNEREA?

Apărută după micile cutremure din viața lui Eugen Uricaru – am în vedere acuzația că ar fi colaborat cu securitatea și demisia din funcția de președinte al Uniunii Scriitorilor, urmate, probabil, de alte degradări funcționărești (dacă nu cumva hermeneutica e chiar axiologie) –, *Supunerea* (Editura Cartea Românească, 2006) e un roman care a fost cumva trecut cu vederea, voci răzlețe și uneori autoritare afirmând, ici-colo, dar nu în scris, că ar fi vorba de o scriere majoră. Un mare roman, ignorat fie din lașitate (criticii sînt și ei oameni și nu dau mîna cu ciumații, chiar și numai bănuți!), fie din indiferență. În fine, cum critica literară este nu doar un exercițiu hermeneutic, ci și unul axiologic – altfel interpretarea e mohorîță și laxă, avînd miasmele apei statute –, mi-am spus că nu e tocmai lipsit de sens să descindem în țesătura romanului, pentru a-i descifra desenul ascuns, pentru a-i evalua adîncimile și, de ce nu?, pentru a vedea în ce măsură în articulațiile lui se ascunde, deliberat sau prin fatalitate, partea nevăzută a autorului. Și nu cred că e vorba de curaj, ci de onestitate.

Așadar, *Supunerea*... Este povestea unei femei, Petra Maier, din Peta, o localitate de undeva de lîngă Carei, care, din cauza numelui ei care suna nemțește, este

luată, spre sfârșitul războiului, din sediul poliției unde se afla întâmplător și dusă într-un lagăr de muncă din Siberia. Avea doar 19 ani. Dar, pentru că este, se pare, însărcinată, așa cel puțin certifică *sanitarka* lagărului, se întoarce în scurtă vreme acasă, într-o lume din care nu mai recunoaște nimic și al cărei martor, cumva din interior din moment ce va lucra fie la o casă a noilor autorități, fie într-o cantină a partidului, este. Aflată inițial în prim-planul poveștii, ea trece treptat în umbră, pentru a lăsa loc fie copilului ei, fie marasmului social și politic, cu dispute, conflicte, crime, foști legionari sau bandiți devenind puternici ai zilei, dorind să se răzbune etc.

În fapt, primele trei capitole ale cărții sînt tulburătoare. Povestea Petrei și notația atentă a vieții din lagăr au forța de a construi o lume în dimensiuni senin-tragice. Dacă n-am ști că e o exagerare, am spune că sînt pagini-document, în care autorul găsește un bun echilibru între experiența interiorizată și factologia istorică. În al treilea, e prezentă povestea lui Alik Berkutov, adolescent din Mongolia, păstor de vite, luat din stepă și trimis nu pe front, ci soldat în lagăr. Eroul, coborît parcă din mit, vine cu poezia ingenuității lui, a candorii lui originare. Iată: „Cînd se uita la cer se simțea în siguranță. Poate și pentru că neamul lor se trăgea din vulturii berkuți. Iar în pădure se găseau două din cele trei închipuiri ale diavolului – vulpea și femeia. Pînă în acea zi nu văzuse nici una dintre ele, chiar ordinul locotenentului Arhipov îl păzea cu strășnicie de închipuirea femeiască iar vulpile de pădure trebuie să fi fost alt soi de lighioane decît cele de stepă, n-ar fi ieșit la vedere cu una cu două. Poate cea de-a treia închipuire, a oglinzii de apă, să-i fi apărut

tot privind întins în iarbă către cer, dar niciodată nu i-a fost atât de sete încît să și creadă în ea, iar primejdia nu era să te rătăcești, să te pierzi căutînd-o ci să te înalți în tăria cerului. Iar acolo, ehei, acolo, spunea Serafim, acolo s-ar putea să te întâlnești cu lucrurile adevărate, pentru că, tot Serafim spunea, pămîntul nu este decît o pînză de cort, pe care se proiectează umbrele lucrurilor adevărate din cer”. Nu e vorba aici de psihologii, ci, în ambele cazuri, de o proiectare a lumii într-un halou de poezie și meditație. Apoi, e povestea celor doi, a Petrei și a lui Alik, văzută de la distanță, implicînd înfiorarea pe care o trăiești atunci cînd ai revelația destinului. În fine, vom reveni. După întoarcerea Petrei la Peta, odată cu trecerea ei într-un plan secundar, chiar dacă prim-planul rămîne neocupat și cumva inform, Eugen Uricaru construiește metonimic, ca orice prozator realist, lumea haosului politic de pînă pe la sfîrșitul anilor '50. E documentare la mijloc, dar și intuiție. Și chiar dacă nu mai au forța primelor capitole, asta și pentru că dispăre poezia melancolică a împlîrărilor, toate sînt elocvente pentru forța reconstitativă a romanului. Numai că Eugen Uricaru nu dorește să scrie un roman frescă. Nu proza realistă este miza scrisului său.

Ion Simuț constata cîndva că, în general, proza lui Uricaru se construiește pe trei nivele, glisînd dinspre cadrul istoric spre dimensiunea inițiativă a unui tînar aflat în criză interioară și, finalmente, spre descoperirea misterului personalității umane. Sau a misterului vieții înseși. În cazul nostru, fundalul istoric e numai un pretext, pe de o parte pentru a construi povestea unui nou Iisus, aflat în lumea devenită Infern, și, pe de altă parte, pentru a

propune, aproape tezist, un mod de comportament care să asigure supraviețuirea fizică a omului. De altfel, pe copertă se află, în mod explicit, un detaliu dintr-o pictură a lui van der Weyden, reprezentând *Fecioara cu pruncul*. Nu-i vorbă, Petra însăși spune la un moment dat că fiul conceput în lagăr este *prunc*, nu copil. Dar este Cezar – explicit, e numele Împăratului – cu adevărat conceput printr-o acuplare? Dincolo de ambiguitatea voită, sugestiile merg în direcția Imaculatei Concepții. Nu reiese de nicăieri că Petra Maier și Alik Berkutov s-ar fi întâlnit în lagăr. Cărnind bușteni, ea reușise să-i atragă atenția soldatului, fapt suficient pentru a-i aduce acestuia pedeapsa cu moartea. Femeile trebuiau să rămână pentru soldați niște mogîldețe fără chip. De altfel, de ce i-ar mai fi dat Petra sanitarcei cele câteva boabe de aur pe care le găsisese la un moment dat, cu dorința explicită de a o face să mintă, dacă ar fi fost cu adevărat însărcinată?! Oricum, ea nu știa că este. Abia ulterior simte în pînțece pruncul. E ca și cum gîndul însuși ar fi devenit faptă. Mai mult: „Privind la pata de sînge acoperită de muște s-a cutremurat și a simțit în pîntec un semn, a simțit cum înmugurește”. Așa se face că e eliberată din lagăr – Rusia sovietică trebuia să demonstreze că are grijă de mamă și de copil – și-l părăsește trecînd peste trupul, însîngerat încă, al soldatului care fusese condamnat la moarte și executat. Singura dovadă împotriva lui fusese apropierea-i curioasă și fascinată de gardul lagărului; autorul ține să creeze senzația că era prima lui apropiere, ca în transă, de un teritoriu inaccesibil, de flacăra în care, ca un fluture, urma să se topească. Cît despre copil, nu doar că vorbește prin somn într-o limbă doar de el știută, dar trăiește

repetat clipe de moarte clinică și, mai mult, are darul premoniției. El vede viitorul și le spune celorlalți ce li se va întâmpla în formulări aproape oculte, lapidare, ce par celorlalți ilogice. Cineva îi spune: „Tu, băiete, să ai grijă ce faci, ai putea să salvezi lumea”. Doar că, deși ar fi vrut să schimbe cursul lucrurilor, el nu poate schimba nimic. Asemenea prototipului pe care îl întruchipează (de nu cumva el e chiar o întrupare a lui Iisus), se spune c-ar fi hrănit la un moment dat „mai mult de o sută de guri flămânde” „din trei saci de pesmeți și cinci lăzi de conserve de pește”. Or, acest Iisus întrupat moare în mod misterios. Refuzase să mai mănânce o vreme, atunci când Peta se tot întîlnește cu un ins, de care se și îndrăgostește, dar care are misiunea de a afla de la ea ce s-a întîmplat în Peta imediat după întoarcerea ei din lagăr. Romanul se și încheie cu imaginea sufletului lui Cezar ridicat deasupra trupului, copilul înțelegînd acum care este cea de-a cincea regulă „pentru a salva lumea” pe care ar fi trebuit s-o știe. Regula era *Să nu te împotrivești*. La sfîrșitul unui paragraf elocvent, citim: „Dacă i te împotrivești, fără să vrei te amesteci cu el”. Este vorba despre rău. Trecem peste cîteva amănunte, cumva de neînțeles. E lipsită de sens, de exemplu, apariția unchiului Petrei, și el venit din închisorile comuniste. Secvență fără nici un fel de urmări, fără vreun plus de semnificație. Cum fresca se mută în parabolic, cu atît mai mult detaliile acestea, ignorate pînă aici, par să nu-și aibă locul. Oricum, Petra trăia fără să se intereseze de nimic din ceea ce suportaseră ai ei. Pe de altă parte, Cezar, se precizează, nu putea să prevadă decît ceea ce urma să se întîmple în timpul vieții lui. Există, însă, un moment în roman în care

prevede și ce se va întâmpla, mult după moartea lui, cu o fetiță evreică de care se îndrăgostește.

Toate acestea sînt, însă, detalii, care pot scăpa în cazul unei construcții de anvergură, chiar dacă romanul nu are fire complicat-labirintice. De reținut, însă, că din spațiul uman concret sîntem proiectați într-o alegorie al cărei sens e cultivarea *supunerii*. Este lecția instituită de-a lungul întregului roman. Iată: „De fapt, nici nu știuse ce face, se lăsase în voia întâmplării”, citim într-un loc. Altundeva: „era o somnambulă, se supunea oricărei porunci”, sau: „Nu mai înțelegea nimic din ceea ce se întâmpla, iar spaima cea mai mare venea de acolo că ea însăși participa la *ceva* care era în plină desfășurare dar din care nu pricepea nimic”. Petra spune adesea că ajunsese în lagăr pentru că pur și simplu uitase să-și ridice buletinul, iar atunci cînd se duce s-o facă, deja era prea târziu, căci autoritățile se schimbaseră. De fapt, din perspectiva subtextului, Petra ajunge în lagăr dintr-o cu totul și cu totul altă cauză: pentru a-l naște pe Iisus. Indiscutabil, e implicată aici tema destinului, dar ea se subordonează ideii fatalității. În plus, supunerea e o cale de supraviețuire, din moment ce, citim, „în țara asta numai cine contează intră la pușcărie”. Prin urmare, ca să te salvezi, trebuie să nu contezi, să te diminuezi, să te lași în fluxul istoriei. Dar istoria aceasta nu e (sau este?) divinitate încorporată? În mare parte, destinul Petrei asta sugerează. Deodată, însă, acestui sens i se adaugă altul, al *supunerii* față de istorie, al colaborării, măcar prin diminuare de sine, cu ea și cu răul. În fapt, Eugen Uricaru propune o lecție despre supraviețuirea fizică a individului, căci, dacă Iisus moare din nou, asta înseamnă că lumea nu

poate fi salvată. Nu că ar fi prea mult fatalism aici, în această ironie amară, nici că acest fatalism al supunerii e cumva culpabil, chiar din perspectiva omului Eugen Uricaru, dar romanul nu mai are forță, energie, pare să se dilueze dinspre social spre parabolic, fără să aibă verticalitatea unui sens puternic. Iar sensul, așa cum e, e disipat, inform. Și dacă ar fi să revin asupra ideii de culpabilitate, aș invoca o replică, a lui Cezar, într-un fel una dintre cheile cărții, care spune mult despre sensul ascuns printre pliurile poveștii. Pentru că rușii, în retragere, i-ar fi putut lua copilul, căci fusese conceput, totuși, pe teritoriu sovietic, Petra îi spune să se ascundă. „Nu știi de ce sînt ei în stare”. Replica lui Cezar e următoarea: „Lasă, mami, toți sîntem în stare, doar că noi am avut norocul să nu fim nevoiți să facem tot ce sîntem în stare”. Afirmație care spune un adevăr, fără doar și poate, dar care sună aici ca o justificare a răului. Mai mult, din partea autorului concret ca un fel de *mea culpa*.

În fine, nemulțumit parcă el însuși de construcția liniară și, cumva, descendentă a cărții, Eugen Uricaru apelează la un artificiu vechi de cînd lumea și, aici, inutil. Mută deznodămîntul eroilor în primele pagini ale romanului, care par oculte și obligă la un efort inutil. La re-citire, nimic nu se adaugă sensului. Doar o perpetuare a unei ambiguități care diluează eventuala forță subterană. Căci, reiese din studiul unui doctorand ale cărui rezultate au fost considerate „o probă tipică de amatorism”, Cezar ar fi murit fie de foame, fie de o boală rarisimă prezentă la un grup etnic siberian. „Ce să caute neamul ăla siberian la Peta?”. O demitizare inutilă.

În totul, o bună frescă istorică, diluată în halouri parabolice, al căror sens rămîne pe jumătate ambiguu,

pe jumătate tezist justificativ. E ca și cum autorul ar vrea să se salveze, propovăduind fatalismul și supunerea. Dar ce înseamnă, în acest caz, a te salva? Propovăduind chiar un fel de egalizare a tuturor, față de răul cu care n-am colaborat doar pentru că „noi am avut norocul...”. Alții, pentru că n-au avut acest noroc, au făcut-o.

[„Contrafort”, nr. 11-12,
noiembrie-decembrie 2007]